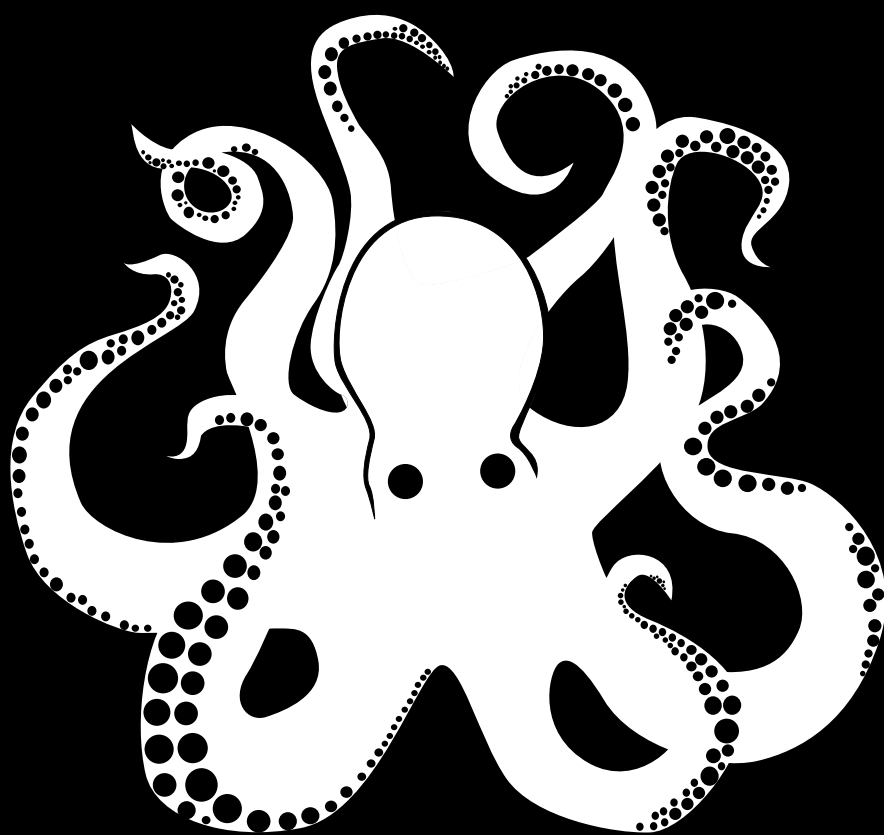

VERNE A NEFF

**20.000 MIL
POD MOŘEM**

čte Martin Preiss

EPILOG

Ondřej Neff

NA MOŘI A POD MOŘEM

Dvacet tisíc mil pod mořem je bezpochyby jeden z nejúspěšnějších románů Julese Verne. Vyšel původně ve dvou svazcích, první se začal prodávat 28. října 1869, druhý 13. června 1870. V sérii Dobrodružné cesty byl v pořadí čtvrtý: předcházelo ho *Pět neděl v balóně*, *Dobrodružství kapitána Hatterasa* a *Děti kapitána Granta*. Za svého života se Verne dočkal celkového nákladu padesáti tisíc výtisků, samozřejmě jen ve Francii, bez cizojazyčných vydání. Tím se zařadil na třetí místo v pořadí úspěšnosti svých děl, předčil ho jen román *Cesta kolem světa za 80 dní* (108 tisíc) a *Pět neděl v balóně* (76 tisíc). Nakladatelství Jos. R. Vilímek ho proto plným právem zařadilo do série románů vybraných k modernímu vydání, s ilustracemi Zdeňka Buriana. Vydalo ho s nimi celkem ve třech podobách, kaertonové vydání v roce 1937, následovalo klasické vázané v roce 1941 a naposledy opět vázané vydání v roce 1949, avšak teprve toto vydání obsahuje všech šestnáct kvašů Zdeňka Buriana a všechny pérové kresby v jednom vydání. Pokud jde o počet ilustrací, je to tedy dosud nejúplnější vydání. Ilustrace jsou zde reprodukovány z originálů chovaných v Památníku písemnictví, s výjimkou barevné obálky, která se nedochovala.

Román sám vznikl klopotně a dlouho. Verne na něm začal pracovat v létě roku 1865, konečná verze je z roku 1869. Spisovatelův syn Michel Verne vzpomínal v roce 1910, že otec ho přepracovával zcela jistě dvakrát, možná dokonce třikrát. Práci komplikoval ještě projekt Ilustrovaného zeměpisu Francie, na němž Verne pracoval od roku 1866 a kvůli němuž musel přerušit práci na románu s pracovním názvem *Cesta pod vodou* (*Voyage sous les eaux*). Životopisci navíc zaznamenali, že podle jedné fámy Verne přepracoval dvoustředstránkový rukopis o cestování v ponorce, který napsala Louise Michelová. Vzděláním učitelka, založením dobrodruh. Začala jako svobodný zednář a skončila jako anarchistka a jí se připisuje zavedení černého praporu pro anarchistické hnutí. Neexistuje žádný důkaz o tom, že Verne, nebo možná jeho nakladatel Hetzel, koupil od Michelové rukopis ponorkového dobrodružství. Jisté ale je, že kapitán Nemo je bouřlivák se vším všudy a jeho prapor je černý, byť ozdobený černým písmenem N. U zrodu románu ale byla zcela jistě jiná slavná francouzská intelektuálka, nikdo menší než George Sandová. Zachovaly se dopisy, ve kterých je o vznikajícím románu zmínka. Při vzniku díla ale měl jistě velkou roli spisovatelův bratr Paul Verne. V dopise z 10. srpna 1865 píše Verne svému nakladateli, že na románu pracuje spolu s bratrem a diskutuje s ním o pohonu podmořské lodi. „Myslím, že se rozhodneme pro elektřinu, ale ještě to vůbec není jisté,“ píše doslova. Jisté také je, že navštívil Všeobecnou výstavu v Paříži v roce 1867, na níž byly vystaveny makety a řezy francouzské ponorky Plongeur konstruktérů de Bourgeoise a Bruna. Má se všeobecně za to, že maketa Verna inspirovala při popisu Nautila. Dodejme ale ještě, že tato maketa, dodnes dochovaná v paláci Chaillot v Paříži, je nápadně podobná zobrazení Nautilu, jak ho vytvořil Zdeněk Burian.

V září toho roku vyšel inzerát v dětském časopise *Magasin d'éducation et de récréation*, kde se psalo, že Verne dokončuje neobyčejnou knihu *Cesta pod vodou*. K dokončení ale byla ještě dlouhá cesta.

Verne s dlouhým zdráháním řešil otázku pohonu. Elektrická síla použitelná k pohonu dopravních prostředků, to byla v polovině šedesátých let devatenáctého století pustá fantazie. Existoval pouze nedokonalý motor britského konstruktéra Williama Sturgeona, který však nepodával uspokojivé výkony. Nicméně Vernova koncepce elektromotoru poháněného elektrickými články se Sturgeonovu motoru velmi podobá. Elektromotor moderního typu vynalezl až v roce 1873 Belgičan Zénobe Gramme, když omylem špatně zapojil své dynamo a to se roztočilo. Samotný Plongeur byl poháněn nikoli elektřinou, nýbrž stlačeným vzduchem.

Druhý problém se týkal kapitána Nema. Je to nejzáhadnější figura ze všech Vernových postav. V původní verzi je Nemo člověk, který se dobrovolně vzdal styků se světem. Kdosi mu ublížil (v jedné epizodě oplakává svoji zřejmě ztracenou rodinu) a nenávidí jakousi mocnost. V závěru románu bestiálně napadne neznámý ozbrojený parník a potopí ho i se všemi lidmi na palubě – tento čin vyvolá v profesori Aronnaxovi a jeho přátelích takový děs, že se s konečnou platností rozhodnou z Nautilu utéct. Zároveň ale Nemo podporuje bojovníky za svobodu, konkrétně řecké povstalce bojující proti Turkům. V původní verzi byl Nemo Polák bojující proti Rusům. Nakladatel Hetzel se však obával nepříjemností s ruským vyslancem, které by určitě nastaly a také nechtěl ohrozit svoje zájmy, protože Vernovy romány se v Rusku překládaly a vydávaly. Na jaře 1867 Verne píše Hetzelovi, že „lituje svého Poláka“, protože „si na něho zvykl“. Přepracovaná figura Nema neměla národnost, byl to osamělý

mstitel (nikdo se nedozvěděl, čeho vlastně) a i se svou posádkou hovořil „neznámým jazykem“. Ideje „Poláka“ se však nevzdával a ještě na jaře 1869 se pokusil Hetzela přemluvit, aby mu polského revolucionáře dovolil. „Kdyby Nemo byl Polák, jehož ženu by umlátili knutou a děti by mu zahynuly na Sibiři a kdyby se tento Polák setkal s ruskou lodí a mohl se na ní pomstít, všichni by pomstu schválili. Kdybyste vy byl Polák, taky byste tak jednal a já právě tak jako vy.“

Nápad neprošel. Nemo musel zůstat bez národnosti a navíc, ten nešťastný parník na konci musel nejdřív na Nautilus zaútočit, aby ten Nemův bestiální útok měl smysl. Pod nátlakem Verne román dopsal, ale vnitřně přesvědčen nebyl a v dopisech si stěžoval, že polská národnost zmizela čistě kvůli obchodním zájmům.

Nicméně Hetzel svého autora týral ještě kvůli jiným věcem. Vytýkal Vernovi, že se v románu nic neděje a že postavy vedou suchopárné rozhovory o podmořské zvířence a květeně. To byl další důvod, proč Verne knihu tak dlouho předělával. Je to jedna z nejméně dějových knih Julese Verna a zároveň se nejvíc podobá nezáživné učebnici. Je to velká ironie a velký paradox, že právě tato kniha má takový úspěch.

*

Román se jmenuje Dvacet tisíc mil pod mořem. Ale jakých mil?

Ve francouzštině se román jmenuje *Vingt Mille Lieues sous les mers*. Ona „lieue“ je historická délková míra. Slovo pochází z latinského „leuca“ a i toto slovo má galský původ. Tato „lieue“ měla různé hodnoty, záleželo na tom, zda to byla „lieue“ pařížská, poštovní nebo tarifní. Metrická měla přesně 4 kilometry. Tento přepočít se ujal i v některých českých překladech a převzali jsme ho i do tohoto vydání. Pozemní neboli francouzská má 4,4 km, ovšem v našem

případě šlo pravděpodobně o variantu námořní a ta je definována jako „tři námořní míle“ a tudíž má 5,556 km. Do angličtiny se „lieue“ překládá jako „league“, přičemž encyklopedie Wikipedie uvádí, že tato historická délková míra činí „asi 4,8 až 5,6 km“. K dovršení zmatku Verne ve svém textu používá jak termín „lieue“, tak termín „mille“. Co s tím? Nejlépe je – zavřít oči a zapomenout.

*

V knize *Jules Verne a jeho svět* mám kapitulu *Učencův žert*. V ní uvádím některé Vernovy nápady, které jsou v rozporu s fyzikální realitou. V románu *Dvacet tisíc mil pod mořem* takových „učencových žertů“ najdeme habaděj. Laskavý čtenář jich jistě sám najde hodně. Zde upozorním aspoň na některé:

Nautilus se kupříkladu ponořil do hloubky šestnácti kilometrů a pak z té hloubky vyplul během čtyř minut. Za předpokladu, že stoupal naprosto kolmo vzhůru (což je zřetelně nemožné), musel dosáhnout rychlosti 240 km/hod. Nebo jiný příklad: jakpak se asi cítila posádka, kapitánem počínaje až po věčně nespokojeného Neda Landa, když Nautilus při cestě na jižní točnu svou přídí rozbíjel led: zacouval a plnou rychlostí vrazil do ledové bariéry. Jakpak to asi vypadalo v salónu, kde byla spousta uměleckých předmětů, včetně obrazů nejvzácnějších mistrů: ty obrazy, jak se to výslovně popisuje, visely na háčcích, protože když se Nautilus v jedné chvíli nahnul na bok, jejich spodní okraj se na jedné stěně odchlípl. Velký rozruch musel nastat, když se kapitán Nemo rozhodl, že zůstane přivázaný na palubě při bouři, srovnatelné s tou, která smetla část Tokia. V téhle bouři se Nautilus tak moc zmítal, že se chvílemi stavěl kolmo k hladině. V podpalubí to muselo vypadat! A jaká asi byla nálada posádky, když všichni věděli, že to s nimi tolik hází jen proto, že pan kapitán do sebe "nasává ducha bouře"? Také podmořské procházky pořádá Nemo jako

zátěžové cvičení. Místo aby s lodí připlul co nejbližší místu určení, zaparkuje několik kilometrů opodál a pak se všichni potápěči, pravda, včetně jeho samého, vlečou v bahně ve skafandru s olověnými botami několik kilometrů tam a pak zase zpátky. Tyto „učencovy žerty“ k verneovkám neodmyslitelně patří a všechny jsem i v této knize pietně zachoval.

*

Do jiného soudku však patří přehmaty. Tak například se v knize píše, že Nautilus proplouvá kolem New Yorku 18. května 1868, když teprve 20. dubna zápasil s chobotnicemi nedaleko Baham. K mělčinám u Nového Foundlandu dorazí 15. května. Tak je to ve všech překladech a je to tak psáno i v originále. Vysvětlení prosté: má to být 8. května, sazeč se přehmátl a od té doby v knize ta chyba zůstala. Může za ni, předpokládám, sazeč. Ale i spisovatel se přehmátl! Na jednom místě profesor Aronnax hovoří s Conseilem o treskách a jejich lovu: po treskách slídí pět tisíc lodí a každá vyloví čtyřicet tisíc kousků. Takže to je pětadvacet miliónů, podle Aronnaxe, potažmo Verna. Kalkulačka je jiného názoru a tvrdí, že $5 \times 40 = 200$, čili jde o 200 miliónů. I v originále je to špatně a od té doby se to pečlivě přenáší z vydání do vydání. Přehmaty tohoto druhu jsou však v této knize odstraněny.

*

Každý, kdo román nějak zpracovával, narazil na problémy, o kterých hovořil nakladatel Hetzel. Byli to především lidé, kteří román převáděli do filmové podoby – poprvé to bylo v roce 1916, zatím naposledy v roce 2003! Já na to narazil v roce 1995 při práci na pětidílné rozhlasové adaptaci pro Československý rozhlas. Profesor a jeho přátelé se vezou v ponorce, objevují krásy podmořského světa a pak utečou. Nemo je záhadný a jeho protivník nepostižitelný. Problém

jsem tehdy vyřešil metodou „cross over“, tedy postavil jsem na scénu silného protivníka, hrdinu z jiného Vernova románu hraběte d'Artigase.

Toto vydání slavného Vernova románu zahajuje sérii vydání, které budou převyprávěny tak, aby vyšly vstříc moderním požadavkům a zpřístupnily Vernovo dílo i mladým čtenářům. Z ohledu na dnešní náctileté jsem podnikl všechny změny a zásahy do původního díla. To že je podstatně zkrácené je asi ten nejmenší zásah. Bylo třeba změnit i děj a jeho zápletku.

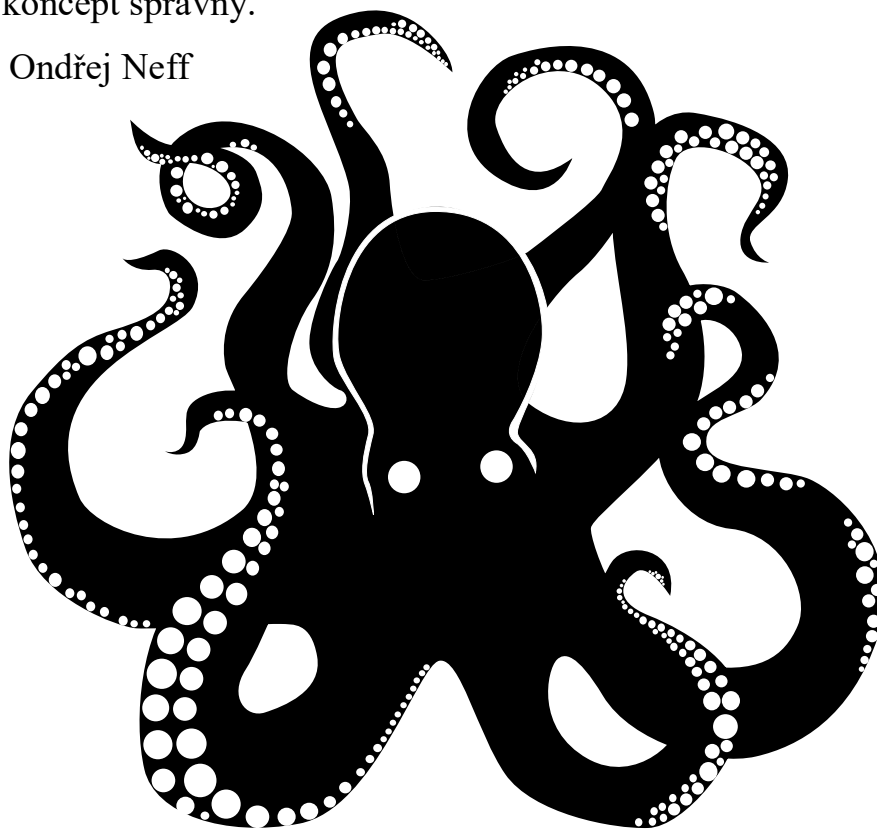
V původním díle Verne okouzloval čtenáře tím, že ponorka fungovala na elektrický pohon. To dnešní mladý čtenář nutně pokládá za naprostou samozřejmost: jak jinak než pomocí elektromotorů by mohla ponorka pod vodou plout? Elektromotory jsou vybaveny všechny současné ponorky, ať jsou klasické nebo atomové. Sodíkové články, to je také něco, čemu by se mohl dnešní náctiletý vysmát. Sáh jsem tedy po vulkanitu, po fantastickém, fiktivním energetickém zdroji. Pátrání po něm také dalo smysl jinak bezdůvodnému bloudění Nautila pod hladinou moří a oceánů.

Nejdůležitější změna se ale týká Nema a jeho protivníka. Dnes už je těžké obhájit jakéhosi protivníka, o kterém se nedozvíme, kdo to je a co přesně Nemovi provedl, aby Nemo mohl s klidným svědomím vykonat tak brutální útok proti neznámé lodi. Proto je zde doposud epizodní figura kapitána Farraguta povýšena na Nemova protivníka a jejich vztah je zcela jasný. Jde o ostrý střet dvou zájmů, a profesor Aronnax s Nedem Landem a Conseilem jsou někdy pouhými zrnky mezi dvěma mlýnskými kameny. Jsme svědky Nemovy osobní tragédie, kdy jeho loď, již určil k výhradně vědeckému zkoumání, omylem pošle ke dnu nevinný koráb. Tahle katastrofa Nema osudově poznamená a změní ho i fyzicky. Přemýšlivý čtenář si snadno

domyslí, že je to příprava pro román Tajuplný ostrov, v němž Nemo také vystupuje, ovšem jako stařec na konci sil. Přestože se děj obou románů odehrává v takřka stejné době!

Jistě se najdou kritici takto zásadních zásahů a já s nimi nebudu polemizovat jiných mantinelech, než jaké jsou tu načrtnuty. Verne svůj román napsal těsně po půlce devatenáctého století, před bezmála půldruhým stoletím. Ta doba zapadá dnešnímu mladému zraku za obzor pochopitelnosti. Dnes se také nikdo nediví, že je převyprávěn Robinson, román z osmnáctého století. Pokud chceme zachovat klasická díla i pro další generace, je třeba pokračovat v jejich vydávání v původní podobě, avšak také souběžně v podobě upravené a přizpůsobené. Nelze je pouze zavírat do muzejní skříně akademické nedotknutelnosti. O oprávněnosti či neoprávněnosti nakonec nerozhodnou kritici, ale mladí čtenáři. Pokud k nim bude přepracovaná verze živě promlouvat, pak to bude potvrzení, že je tento koncept správný.

Ondřej Neff

WWW.TYMPANUM.CZ